

CONSIDERAȚII LINGVISTICE PRIVIND FITONIMELE ROMÂNEȘTI CONSTRUITE CU AJUTORUL TERMENULUI “VÂNT” (I)

Radu DRĂGULESCU

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Departamentul de Studii Romanice
Lucian Blaga University of Sibiu, Department of Romance Studies
Personal e-mail: radu.dragulescu@ulbsibiu.ro

LINGUISTIC CONSIDERATIONS ON ROMANIAN PHYTONIMS CREATED WITH THE TERM WIND (I)

In the folkloric creations of the Romanians the wind has deep mythological implications. Our paper aims to reveal an inventory, an interpretation and a statistical analysis of Romanian names of plants which implicates the word “wind,” spread through the botanical terminology, a phenomenon which, as considered by E. Coșeriu is not enough highlighted (given that the individual speaker became creator of language / poetry whenever he named a flower. Botanical popular terminology has primarily a practical value, designating, distinguishing and categorizing elements of the plant kingdom within the given natural reign, but also has a high theoretical significance, especially for linguists, both by the ethimons to which they send back and by the metaphorical meanings the phytonims mostly have.

Keywords: Romanian phytonyms, ethnobotany, linguistic imaginary, vânt/wind

Am prezentat cu diverse ocazii strânsa legătură dintre om și lumea vegetală și resorturile ce stau la baza denotației și conotației în acest plan, analizele noastre pornind de la colaborarea cu Constantin Drăgulescu, în vederea realizării *Dicționarului explicativ al fitonimelor românești*¹, care completează substanțial *Dicționarul* lui Al. Borza², ce cuprinde, pe lângă câteva mii de nume de plante maghiare, săsești, germane, franțuzești, engleze, rusești, ucraineene, sârbești, bulgărești, turcești, și 10.906 nume românești de plante pentru 2.095 specii. Prin publicarea *Dicționarului de fitonime românești*³, Constantin Drăgulescu a ridicat numărul numelor românești de plante cunoscute la 25.837, aparținând unui număr de 3.978 specii. La acestea se adaugă 3.685 nume de soiuri și 748 termeni care desemnează organe de plante. Astfel, fitonimia românească însumează, la momentul actual, peste 30.000 de termeni.

Între fitonimele românești am identificat un număr de 39 care sunt create cu ajutorul termenului *vânt*. Nu am analizat separat variante fonetice și lexicale ale termenilor din structura fitonimului (de ex. *brâncă/brângă*, *bundîță/bunduță*, *buruiana-de-vânt/buruiană-pentru-vânt*, *buruiană/buruiene*, *coada-hălor-din-vânt/coada-celor-din-vânt*, *șâp/șip*), decât dacă denumesc specii diferite de plante, întrucât sunt variabile dialectale și

nu constituie obiectul acestei lucrări sau dacă diversele forme evidențiază grade diferite de afectivitate și expresivitate.

În privința posibilității studierii semantice a nomenclaturilor, Simina Terian consideră că „textele realizează adeseori o reorganizare a opozițiilor echipolente din lexicul primar sub forma unor opoziții graduale și/sau privative”.⁴

Termenul *vânt* provine din lat. *ventus*⁵ și este atestat în *Codicele Voronețean* 44⁷/4⁶ (1563-1583): „Rrăpîță fu corabia de nu putea să se protivească vântului”. Este implicat în crearea multor expresii, proverbe și zicători românești⁷, indicând vechimea lui și rolul său în cultura și credințele poporului român (fapt demonstrat și de mulțimea de derivate și diminutive): *ciocârlie de vânt*, *sfârlează de vânt*, *fuior de vânt*, *luat de vânt*, *luare de vânt*, *luat din de vânt* (*dureri de cap însoțite de frisoane*; *beșicuțe la gură și la nas*), *stricat de vânt/vânturi* (*paralizat*), *vărsat de vânt*, *de vânt*, *din vânt*, *a se da în vânt după...*, *din/în cele patru vânturi*, *a avea parte de odihna/tihna vântului*, *a vorbi în vânt*, *a zvârli/aranca* (cu banii/vorbe) *în vânt*, *plin de/cu vânt*, *a bate vântul*, *a bate vântul prin buzunare*, *a-l bate vântul*, *a paște vânt*, *a-și da zilele în vânt*, *adus de vânt*, *a prinde/vâna vânt*, *a prinde din vânt*, *ce vânt te-adeuce?*, în voia vânturilor; *încotro bate vântul*, *cum bate vântul*, *vântul schimbării*, nu mai

bate vântul care bătea ieri, suflă vântu-n paie ude, a nu-l ajunge nici vânt rece, a sufla vântul în urechi, a-l zburza vântul, fluiera vântul, a-i fluiera vântul prin oase, a se da/schimba după cum bate vântul, a nu-l ști vântul, nici pământul, a face vânt cuiva, cu nasul în vânt, vânturi (gaze intestinale), vânturi (deschizături pentru aerisire în uși), crăpături în lemn, despărțituri din interiorul sobelor, vânt solar, de culoarea vântului (turbat), vânt turbat (conform unor credite populare păsările turbează dacă sunt atinse de acest vânt), vânt rău, numit în unele zone (în special Maramureș) „vântul frumușelelor”, despre care se crede că poartă cu sine duhurile rele și cauzează îmbolnăviri oamenilor și animalelor. În alte părți, a fi lovit de vânt rău înseamnă a fi atins de apoplexie. Boală de vânt înseamnă paralizie, apoplexie sau „apucare”, uneori și sub forma boală din vânt, care denumește o serie de boli nespecificate, a căror cauză nu era cunoscută sau nu putea fi explicată. În Bucovina denumea blenoragia și, de asemenea, se referea, în trecut, la o boală reumatică a picioarelor cailor. A fi tras(ă) din vânt definește o știre falsă, a te arde ca vântul – a te înșela, a-i sufla vântul cenușa – a-i merge rău. A cunoscut fiverse tipuri de plural: vânture, vânti, vînți, vânturi⁸.

În popor, vânt se numește și aerul, dar în lucrarea de față nu vom analiza și aceste aspecte, nici aerul ca element, nici felurile alte denominări ale vântului sau variante ale sale (de exemplu crivăț, viscol, zefir, pală, boare, furtună etc.), ele constituind subiectul unei viitoare lucrări. Ne-am referit aici strict la termenul *vânt*, ca atare.

În fitonimia românească am identificat, spuneam, 39 de fitonime create cu ajutorul termenului *vânt*. Fitonimele sunt explicate și enumerate mai jos, alfabetic, precizând pentru fiecare denumirea științifică și pot fi grupate, din punct de vedere al formării lor, în cel puțin cinci categorii. Dintre fitonimele analizate, doar două sunt concentrate într-un termen unic: *vântoasă* și *vânturele*.

Douăzeci se compun din doi termeni, dintre care 18 sunt formate dintr-un substantiv în nominativ + substantiv în genitiv, alcătuit un atribut substantival genitival, într-un singur caz substantivul în nominativ fiind vântul: *barba-vântului*, *brânca-vântului*, *brâul-vântului*, *bundița-vântului*, *buruiana-vântului*, *floarea-vântului*, *iarba-vântului*, *lemnul-vântului*, *lingura-vântului*, *mătura-vântului*, *mătura-Vântoaselor*, *patul-vântului*, *pedica-vântului*, *peteca-vântului*, *scaiul-vântului*, *spinul-vântului*, *șipul-vântului*, *vântul calului*. Două sunt construite dintr-un substantiv în nominativ și un adjectiv calificativ: *buruiană-vântoasă*, *iarbă-vântoasă*.

Din trei termeni se compun 9 fitonime. Șase sunt formate dintr-un substantiv în nominativ + prepoziție simplă + substantiv în acuzativ, formând un atribut substantival prepozițional: *borături-de-vânt*, *bureți-de-vânt*, *buruiană-de-vânt*/*buruiană-pentru-vânt*, *iarbă-de-vânt*, *lingură-de-vânt*, *lingură-de-Vântoasă*. Două sunt formate dintr-un substantiv în nominativ + substantiv în genitiv + adjectiv calificativ care determină primul substantiv: *floarea-vântului-albă*, *floarea-vântului-galbenă*. Un fitonim este format dintr-un substantiv în nominativ + substantiv în genitiv + adjectiv calificativ care determină cel de al doilea substantiv: *iarba-vântului-sec*.

Șapte fitonime se compun din patru cuvinte: unul dintr-un substantiv în nominativ + prepoziție + substantiv în acuzativ + adjectiv calificativ: *buruiană-de-vânt-rău* și șase după o formulă complexă uzuală în fitonimia românească: *coada-ălor-de-vânt*, *coada-celor-din-vânt*, *coarda-celor-din-vânt*, *iarba-alor-din-vânt*, *patul-celor-din-vânt*, *scaumul-hălor-din-vânt*.

Formulă complexă de formare are și *bășică-di-ali-din-vânt*.

Am adoptat ortografia propusă de DOOM2, conform căruia se scriu cu cratimă substantivele compuse cu unitate semantică și gramaticală mai mică decât a celor scrise într-un cuvânt, eventual, cu articulare și flexiune și la primul element, având structura substantiv + prepoziție + substantiv, substantiv + substantiv în nominativ, substantiv (articulat) + substantiv în genitiv. De asemenea, DOOM2 prevede generalizarea scrierii cu cratimă a compuselor nesudate care denumesc specii distincte de plante⁹:

Barba-vântului (*Lycopodium clavatum*): < lat. barba, dar pare a fi, de fapt, o alterare a fitonimului iarba-vântului sau, poate, sugerat de vrejii încălțiți ai plantei.

Borături-de-vânt (*Aconitum spp.*): vărsături < cf. adj. borât „urât, respingător, scârbos”; a borî „a vomita”, sugerând efectul ingerării plantelor (vomitări, colici, paralizie și moarte prin asfixie). C. Drăgulescu¹⁰ nu exclude ca fitonimul borături de vânt să fie pleonastic, dat fiind subst. maram. bor „vânt puternic” cf. it., fr. bora și mitologicul Boreas, personificare a vântului din nord (la care am adăuga și boare).

Bundița-vântului, *bundița-vântului* (*Phlomis pungens*): diminutiv al rom. bundă „haină de postav sau piei de oaie; cojocel” < magh., scr., rut., ceh, pol., ucr. bunda (DLR precizează că magh. *bungyka* e o formă împrumutată din română). Planta are frunze tomentoase care ar justifica numele, dar, în opinia lui C. Drăgulescu¹¹, pare a fi un fitonim livresc fiindcă specia s-a numit înainte *Phlomis herba-venti*. Și maghiarii numesc planta *bundi*.

Bureți-de-vânt (specie neidentificată): < lat. *boletis, -em. C. Drăgulescu¹² consideră că, probabil, este aceeași specie cu buretele-furtunii.

Buruiană-de-vânt, *buruiană-pentru-vânt* (*Inula ensifolia*): s-a folosit pentru eliminarea gazelor intestinale.

Floarea-vântului (*Anemone spp.*, *Pulsatilla vulgaris*, actualmente *Pulsatilla montana*): a se vedea floarea-vântului-galbenă.

Floarea-vântului-albă (*Anemone nemorosa*): a se vedea floarea-vântului-galbenă.

Floarea-vântului-galbenă (*Anemone ranunculoides*): stielele fructelor se mișcă la adierea vântului, cf. cu numele științific *Pulsatilla*, inițial, sinonim cu *Anemone* (gr. *ánemos* „vânt”).

Iarbă-de-vânt (*Seseli rigidum*): a se vedea iarba-vântului.

Iarbă-vântoasă, *iarbă-vârtoasă* (*Kochia prostrata*): în Dicționarul lui Borza întâlnim primul fitonim, iar în *Flora și vegetația din Valea Prutului*¹³, al doilea. Numele sugerează, fie rostogolirea de către vânt a tufelor uscate, fie constituția tulpinilor (vârtoasă < lat. *virtuosa), fiind vorba de o alterare, în timp, a denumirii.

Patul-vântului (*Melampsorella cerastii* actualmente *Melampsorella caryophyllacearum*): atacul ciupercii duce la apariția pe arbori a unor fascicole de ramuri distribuite mai

mult sau mai puțin radiar, care dau impresia unui culcuș sau pat (a se vedea mătura-vântului).

Piedica-vântului (*Lathyrus hirsutus*, *Lycopodium clavatum*) < lat. pedica „piedică” (din gr. pus, podos „picior”, lat. pes, pedis „picior, copită, ghiară”). În credința populară, vântul/Cele din vânt se împiedică/încurcă în vrejii acestor specii (a se vedea brâul-vântului).

Peteca-vântului (*Lycopodium clavatum*): din corespondentele p(i)edică, pedicuță, peticuță (a se vedea piedica-vântului).

Scaiu-vântului (*Eryngium campestre*): tufa uscată este rostogolită de vânt. Fitonimele scai, scaiete au, după DLR, etimologie necunoscută, pot fi comparate cu macedorom. scăi, scaliu, scăliu, meglenorom. scali, scr. čkalj, și gr. skalias, skólos „spin, scai” și cu presupusul lat. *scalium.

Șpinul-vântului (*Eryngium campestre* *Eryngium planum*): < lat. spinus. Plantele au aculei.

Șăpul-vântului/șipul-vântului (*Eryngium planum*): de comparat cu rus., ucr., bg. șip „spin, țeapă” (fitonimul provenind din Bucovina), aluzie la spinii plantei. C. Drăgulescu⁴ trimite și la rom. șip „rădăcină de măsea”, șipi „coarne de cerb”⁵ sau la

corespondentul jip (*Pinus mugo*).

Vântul-calului (*Globaria gigantea* actualmente *Lasiosphera gigantea*): poporul crede că exemplarele ciupercii *Lasiosphera gigantea* apar acolo unde calul (< lat. caballus) elimină gazele intestinale.

Vânturile (*Pulsatilla vulgaris*, actualmente *Pulsatilla montana*): fitonimul ar putea fi un calc după sin. științific *Anemone*, cf. și germ. Windröschen (a se vedea floarea/iarba-vântului).

Într-o lucrare viitoare vom prezenta și fitonimele care implică *vântoasele* sau *cele din vânt*.

Lexicul botanic al unei zone reprezintă un adevărat tezaur lingvistic. Cunoașterea acestuia are o importanță majoră, botanica populară fiind o componentă a culturii unui popor. Studiul fitonimelor poate oferi indicii interesante despre originea termenilor și despre istoria și spiritulitatea comunităților umane care folosesc aceste denumiri. Terminologia botanică populară are și o uriașă însemnătate teoretică, îndeosebi pentru lingviști, atât prin etimonurile la care trimit, cât și prin înțelesurile conotative pe care le au cele mai multe fitonime.

Note:

1. Constantin Drăgulescu, *Dicționarul explicativ al fitonimelor românești* (Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2018).
2. Al. Borza, *Dicționar etnobotanic* (București: Editura Academiei R.S.R., 1968).
3. Drăgulescu, *Dicționar de fitonime românești* (Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2014).
4. Simina-Maria Terian, *Textemele românești. O abordare din perspectiva lingvisticii integrale* (Iași: Institutul European, 2015).
5. DLR, Tomul XIX, Vlclă-Z (București: Editura Academiei Române, 2010).
6. Ibid.
7. Ibid.
8. Ibid.
9. DOOM₂, LXX-LXXXIII.
10. Drăgulescu, *Dicționarul*, 2018.
11. Ibid.
12. Ibid.
13. Tatiana Tofan-Burac, T. Chifu (Iași: Editura Corson, 2002).
14. Drăgulescu, *Dicționarul*, 2018.
15. A se vedea DLR, Tomul XV, SPONGIAR-Ș (București: Editura Academiei Române, 2010).

Bibliography:

- Borza, Al. *Dicționar etnobotanic* [Etnobotanic Dictionary]. Bucharest: Editura Academiei R.S.R., 1968.
- DLR, Tomul IX, Litera M. Bucharest: Editura Academiei Române, 2010.
- DLR, Tomul XIX, Vlclă-Z. Bucharest: Editura Academiei Române, 2010.
- DLR, Tomul XV, SPONGIAR-Ș. Bucharest: Editura Academiei Române, 2010.
- Drăgulescu, Constantin. *Dicționarul explicativ al fitonimelor românești* [Dictionary of Romanian Phytonyms]. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2018.
- Drăgulescu, Constantin, and Radu Drăgulescu. *Contribuții la cunoașterea limbii geto-dacilor. Denumirile dacice de plante* [Contributions to the Knowledge of the Geto-Dacian Language. Dacian Plants]. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga”, 2000.
- Drăgulescu, Constantin, and Radu Drăgulescu, Radu. *Considerații asupra unor lexeme daco-geto-trace* [Considerations on some Geto-Daco-Thracian Lexemes]. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, 2014.
- Pricop, Alina-Mihaela. “Termenul vânt în Dicționarul fenomenelor atmosferice (DFA).” *Philologica Jassyensia*, no. 1(21), (2015).
- Russu, I.I. *Etnogeneza românilor* [Ethnogenesis of the Romanians]. Bucharest: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
- Terian, Simina-Maria. *Textemele românești. O abordare din perspectiva lingvisticii integrale* [Romanian Textemes. An Approach from an Integral Linguistic Perspective]. Iași: Institutul European, 2015.
- Tofan-Burac, Tatiana, T. Chifu. *Flora și vegetația din Valea Prutului* [Flora and Vegetation from the Valley of the Prut]. Iași: Editura Corson, 2002.